

Štěpánek, Václav

Problém kolonizace Kosova a Metochie v letech 1918–1945

Studia historica Brunensia. 2010, vol. 57, iss. 2, pp. [83]-111

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115340>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV ŠTĚPÁNEK

PROBLÉM KOLONIZACE KOSOVA A METOCHIE V LETECH 1918–1945¹

Abstract

Problem of Colonization of Kosovo and Metohija in 1918–1945

Systematic expatriation of the Serbian and Montenegrin colonists at the Kosovo and Metohija territory, thru which the Yugoslavian state wished to reverse the ethnic situation in this region, being occupied by Albanians predominantly during the interwar period, however historically considered to be the birthplace of Serbian statehood, as well as destinies of these colonists during the WWII and after the war, all this excite inconsistent reactions both within the political sphere and within understanding the whole process in historical, political, and sociological research up till now. Subject matter concerns one of the neuralgic points within the Serbian-Albanian relationships, and as of the Kosovo and Metohija situation in last decades this issue used to become also subject of impassioned political discussions and often sectarian discourses. Subjected article attempts, based on research of sources and studying of large literature, to describe impartially as much as possible, the course of the colonization, its limits and destiny of colonists, using which the communist power tried to chill out the situation in Kosovo and Metohija after the WWII, during which majority of Albanian population identified with the solution of Albanian problem such a way, how fascist Italy introduced it. Article is also focused to interwar trials to resolve the situation within the region thru expatriation the Muslim Albanian ethnic into the Turkey.

Keywords

Kosovo and Metohija, colonization, Serbian-Albanian relationships, expatriation, agrarian reform, nationalism.

Plánovité osidlování Kosova a Metochie srbskými a černohorskými kolonisty, jež mělo v meziválečné době změnit etnické poměry v převážně Albánci obývané „kolébce srbské historie“, osudy kolonistů za druhé světové

¹ Tento text byl zpracován s podporou GA ČR – projekt č. 409/08/1453.

války a po válce, to vše vzbuzovalo a dodnes vzbuzuje rozporuplné reakce jak ve sféře politické, tak při traktování celého procesu v pracích historických, politologických i sociologických. Jde o jeden z neuralgických bodů ve vztazích srbsko-albánských a vzhledem k vývoji na Kosovu a Metochii v posledních desetiletích bývá tento problém také předmětem vášnivých ideologických diskusí a zneužívání v různých jedné či druhé straně stránek historických či pseudohistorických diskurtech. Česká historiografie se tomuto tématu doposud věnovala pouze okrajově – syntézy, vydané v posledních letech, problém kolonistů registrují a v hrubých rysech prezentují v rozsahu, který koncepce syntéz umožňuje. Jistou pozornost mu ve studii *Kosovská otázka ve vývoji albánsko-jihoslovanských vztahů do roku 1944* věnoval pouze Pavel Hradečný.² Následující řádky by proto chtěly tento vášně vzbuzující rozporuplný historický fenomén pokud možno nestranně přiblížit.

* * *

S pokusy o integraci „Starého Srbska“, jak bývala oblast Kosova a Metochie nazývána srbskou vlasteneckou historiografií, do státních celků vítězných království Srbska a Černé Hory, se započalo vzápětí po balkánských válkách. Integraci se, nejen tehdy, rozuměla náprava „*nepromyšleného historického činu*“ (patriarchy Arsenije Crnojeviće, jehož „rozhodnutí“ o velkém stěhování Srbů z Kosova³ je částí srbské národovecké historiografie zcela ahistoricky traktováno jako neodpovědné – pozn. V. Š.) a obnova přerušené

² Slované historické studie 20 (1994), s. 76–98.

³ Vlastenecká historiografie zde naráží na jeden z důsledků tzv. Velké turecké války (1683–1699), kdy se v letech 1689/90 Srbové žijící v oblasti Kosova, Metochie i Makedonie na popud patriarchy srbského pečského patriarchátu Arsenije III. Crnojeviće přidali k postupující habsburské armádě vedené generálem Johannem Norbertem Piccolominim, která pronikla hluboko do nitra tureckého státu. Při dobývání Skopje bylo v řadách armády více Srbů než samotných císařských vojáků. Vojevůdcova smrt a následný ústup celé armády však změnil situaci a srbští vzbouřenci (mezi nimiž ovšem bylo také množství křesťanských Albánců), ustoupili, na popud svého patriarchy, do exilu v habsburské monarchii – dnešní Vojvodiny a částečně Slavonii, usazovali se však až u Budapeště, kde si v obci Szentandre zřídili nové biskupství. Podobně události vyústily o 47 let později, v letech 1737/8, kdy po ztroskotání rakouské ofenzivy přechali z tohoto území další Srbové. Kolik těchto uprchlíků bylo celkem, lze dnes jen stěží odhadnout, zejména srbské údaje hovoří o počtu až 40 000 rodin, což při tehdejší natalitě mohlo představovat i několik set tisíc lidí. To samozřejmě zásadním způsobem ovlivnilo etnickou situaci na Kosovu ve prospěch islamizovaného albánského obyvatelstva, které od poč. 18. stol. začalo oblast kolonizovat z okolních hor, později pronikalo i dále do jižního Srbska směrem k Niši a do západní Makedonie.

kontinuity „*společného historického státu*“.⁴ Srbsko a Černá Hora a později také Království Srbů, Charvátů a Slovinců (dále jen Království SHS) se tak snažily učinit za pomoci kolonizace území slovanským (a to nejen srbským) rolnickým živlem, jež měla zvrátit pro srbskou populaci na Kosovu negativní demografický trend, uvažovalo se však také o vystěhovávání albánského obyvatelstva, případně o jeho postupné asimilaci. Touto myšlenkou byl po první světové válce údajně zaujat také jugoslávský král Alexandr i část politické elity, kteří kosovské a metochijské Albánce považovali v souladu s tzv. arnautšskou teorií⁵ z velké části za albanizované Slované. Černá Hora dokonce již hned poté, co po první balkánské válce získala větší část Metochie, začala s masovým obrácením islamizovaných Albánců na pravoslaví, což vyvolalo jejich stěhování jak do Albánie, tak také do Srbska a zejména do srbské části Metochie a na Kosovo.⁶

Obyvatelstvo na Kosovu a v Metochii a jeho proměny

Podle sčítání z roku 1921 na území Kosova a Metochie žilo 439 010 obyvatel, z nichž více než 64 % činili Albánci.⁷ Etnická situace v této oblasti se ovšem za předcházejících 50 let značně změnila. Velký vliv na to měly děje Velké východní krize z let 1875–1878 a jejich výsledky. Během druhé srbsko-

⁴ K r s t i ć , Branislav: *Kosovo izmedju istorijskog i etničkog prava*. Beograd 1994, s. 73.

⁵ Jako Arnautš byl označován příslušník srbského etnika na Kosovu, jež nejprve přijal islám a posléze také albánskou identitu. Přední srbský historik, ředitel historického ústavu Srbské akademie věd a umění (SANU) Slavenko Terzić v této souvislosti tvrdí, odvolávaje se na dobovou práci, již sestavil Alfred S t e a d (*Servia by the Servians*. London 1909), že ještě na přelomu 19. a 20. století bylo etnických Albánců na Kosovu a v Metochii relativně málo a že to většinou byli albanizovaní Srbové! Viz S. T e r z i ć : *Stara Srbija u očima „Milosrdnog andjela“*. In: Týž (ed.): *Odgovor na knjigu Noela Malkolma Kosovo – kratka istorija*. Beograd 2000, s. 94.

⁶ Proalbánsky zaujatá práce ředitele Web Genocide Documentation Centre ze Západoněmecké univerzity v Bristolu (University of the West of England) Stuarta D. S t e i n a *Expulsions of Albanians and colonisation of Kosova (1877–1995)* (The Institute of History, Prishtina 1997: <http://www.ess.uwe.ac.uk/kosovo/pref.htm>) hovoří na základě archivního výzkumu o tom, že do března 1913 konvertovalo, resp. bylo přinuceno konvertovat k pravoslaví jen v oblasti Djakovice 1 703 Albánců, v okolí Peče to mělo do června 1913 být dokonce 20 albánských osad a v samotné Peči pak 200 osob.

⁷ Konkrétně 280 440 osob, jejichž rodný jazyk byl „arnautský“. Celkově podle sčítání mělo v té době v Království Srbů, Charvátů a Slovinců žít 441 740 obyvatel albánského jazyka všech tří vyznání. Z celkového počtu obyvatel se jako muslimové na Kosovu a v Metochii vyjádřilo 317 427 obyvatel, k pravoslaví se přihlásilo 112 232 osob, tedy 26 %, římskokatolickou víru vyznávalo 7 167 lidí.

-turecké války na přelomu let 1877–1878 a po Berlínském míru uprchlo před postupujícím srbským vojskem, nebo bylo následně vypuzeno z nově připojených srbských oblastí kolem Niše, Leskovce a Vranje do oblasti severního Kosova podle odhadů kolem 30 000–40 000 Albánců muslimského vyznání,⁸ v albánské literatuře bývá udáváno číslo větší – kolem 60 000–80 000 uprchlíků.⁹ Opačným směrem během válečných operací prchalo údajně až 200 000 slovanských běženců,¹⁰ z nichž se ovšem po válce velká část vrátila zpět.

Proti vystěhovávání Albánců z nově připojených jižních oblastí se tehdy vzedmula také opoziční vlna. Nejvýznamnějším kritikem tohoto postupu byl generál Jovan Belimarković, velitel Šumadijského vojenského sboru, který měl prohlásit, že jsou Albánci „dobří a pracovití lidé“, jež on za žádnou cenu vystěhovávat nebude.¹¹ Zřejmě i díky jeho rozhodnosti zůstala dodnes v Srbsku silná albánská komunita na jih od Vranje, v okolí města Medvedje. Na základě mírových smluv ovšem do roku 1885 srbský stát majetek albánským uprchlíkům musel vyplatit.

Albánští muslimští běženci, tzv. muhacirové,¹² byli tureckými úřady cíleně usidlováni bezprostředně podél nové hranice – v hornatinách po obvodu kosovské kotliny (odkud pak jejich ozbrojené skupiny až do roku 1880 napadaly nově osidlované jižní srbské oblasti¹³), dále pak v dolině řeky Lab a v nížinách severního Kosova a výrazně tak změnili místní etnickou mapu. Ze sčítání daňových poplatníků, které v osmanské říši proběhlo v roce 1873, totiž vyplývá, že roviny samotného Kosova byly ještě v té době osídleny převážně slovanským, resp. srbským vesnickým obyvatelstvem.¹⁴ Příklad

⁸ Albánské obyvatelstvo prchalo nepřipravené, prakticky pouze z nejnútnejšími věcmi, často zanechali i dobytek ve stájích. V dosídleneckých černohorských rodinách, v nichž dodnes funguje více než stoletá epická paměť, jsou i v současnosti živé vzpomínky na to, jak noví kolonisté nalézali v albánských domech dokonce i chléb v pecích a chytali zdivočelý dobytek po lesích (takovéto vyprávění zaznamenal autor těchto řádků od rodáka z obce Donji Gajtan v pohoří Radan (okr. Lebane, Srbsko) dr. Miloše Lukoviće z Balkanologického ústavu Srbské akademie věd a umění (dále pouze SANU).

⁹ Např. Petrit I m a m i v knize *Srbi i Albanci kroz vekove* (Beograd 2000, s. 145) tvrdí, že podle tureckého sčítání pouze v leskovacké kaze žilo 24 000 Albánců, v kursumlijské 29 000, v prokupeljské 15 000 a ve Vranji a okolí 25 000. Dohromady tedy 93 000 Albánců, z nichž po Berlínském kongresu zůstalo údajně něco kolem 6 000.

¹⁰ B o g d a n o v i ć , D.: *Knjiga o Kosovu*. Beograd 1986, s. 137.

¹¹ I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 145.

¹² Muhacir (ve výslovnosti balkánských Slovanů muhadžir, albánsky muhaxhir) je dodnes používané původem arabské slovo pro islámské běžence. Viz *Iseľjavanje muhadžira iz Srbije*. Verze 26 siječanj-janyar 2010, čas 00:20. http://sh.wikipedia.org/w/index.php?title=Iseľjavanje_muhad%C5%BEira_iz_Srbije&oldid=440395.

¹³ Viz B o g d a n o v i ć , D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 149.

¹⁴ Přehled obyvatelstva v jednotlivých kazách kosovského vilájetu podává Vladimír

muhacirů tuto situaci pochopitelně zcela změnil: běženci si vybíjeli svoji frustraci ze ztraceného domova na okolním srbském obyvatelstvu, které pak naopak pod nátlakem opouštělo svá obydlí a stěhovalo se do Albánci opuštěných jižních krajů srbského knížectví (od roku 1882 království). Na srbské vystěhovalectví z Kosova a Metochie ovšem měla vliv i špatná bezpečnostní situace v oblasti v souvislosti s akcemi Prizrenské ligy a později i dalších albánských povstání proti turecké moci,¹⁵ své učinila i zvýšená nedůvěra osmanských úřadů vůči křesťanskému obyvatelstvu po Velké východní krizi. Vina za tureckou porážku a velkou ztrátu území byla totiž připisována balkánskému křesťanskému obyvatelstvu, kvůli němuž mělo podle obecného přesvědčení Rusko válku s osmanskou říší započít. Z pećského a prištinského sandžaku se tak podle některých údajů od uzavření Berlínského míru do roku 1900 vystěhovalo přes 60 000 osob srbské národnosti.¹⁶ Známy srbský geograf a etnograf Jovan Cvijić dokonce v práci z roku 1912 uvádí,

S t o j a n ě v i ć ve své knize *Srbi i Arbanasi 1804–1912* (Novi Sad 1994, s. 159–160). Také B o g d a n o v i ć, D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 149.

- 15 Prizrenská (albánská) liga (Kongra) byla první albánská politická organizace, sídlící v Prizrenu, vzniklá jako reakce na tzv. Sanstefánský mír, jímž byla 3. března 1878 ukončena rusko turecká válka v letech 1877–1878. Tato mírová smlouva přičkla velké části Albánci obývaných území plánovanému Velkému Bulharsku, a také Srbsku a Černé Hoře. Hlavním cílem ligy bylo zamezit jakémukoli dělení albánského etnického prostoru. Po Berlínském kongresu, který výsledky Sanstefánského míru výrazně korigoval, přerostla liga v národně emancipační albánské hnutí, požadující sjednocení albánských území – podle ideologů ligy vilájetů skadarského, kosovského, bitolského a janinského – do jednotného vilájetu s výraznou autonomií, a důslednou obranu práv a území Albánců, k čemuž organizovala i ozbrojené skupiny. Prizrenská liga, ač výrazně muslimsky orientována, tedy v podstatě vytýčila národní albánský program, nazývaný také jako ideologie Velké Albánie. Ač zpočátku podporována sultánským režimem, brzy se pro svoji neústupnost stala říší nepohodlná. V zimních měsících roku 1880 dokonce přerostly občasně ozbrojené střety s osmanskou mocí do ozbrojeného povstání, které sultán kvalifikoval jako „*první nacionalisticky motivovanou vzpouru svých muslimských poddaných*“. Oddíly ligy obsadily téměř celé Kosovo a Metochii i díl Makedonie a jejich násilí podnítilo masové srbské vystěhovalectví. Povstání ovšem do léta roku 1881 trestná vojenská výprava zcela rozprášila. Na aktivity Kongry navázala v roce 1897 podobně zaměřená a islámsky laděná Pećská liga. I ji po počátečním smířlivém postoji nakonec sultán Abdülhamid po tuhých bojích, které zachvátily větší část kosovského vilájetu a vyvolaly další uprchlickou vlnu slovanského obyvatelstva, rozehnal. K ozbrojenému vystoupení Albánců z Kosova a Metochie došlo také během vlády Mladoturků v letech 1909–1910, která hodlala zasáhnout do tradičního patriarchálního i náboženského života místních Albánců více, než byli ochotni připustit. Boje po celém Kosovu i severní Albánii se samozřejmě opět velmi dramaticky dotýkali i místního slovanského obyvatelstva. Více o Prizrenské lize a národním hnutí Albánců viz např. H r a d e ě n ý, Pavel – H l a d k ý, Ladislav a kol.: *Dějiny Albánie*. Praha 2008, s. 219–239, 243–244, 282–302.

- 16 S t o j a n ě v i ć, Vladimír: *O stanovništvu u Prizrenskom vilajetu pred srp-*

že od počátku Velké východní krize do roku vydání díla opustilo území na sever od Šar planiny¹⁷ pod nátlakem více než 150 000 obyvatel srbské národnosti!¹⁸ V průběhu balkánských válek a bezprostředně po balkánských válkách, a také během válečných událostí let 1915–1918 naopak z oblastí opět masově nejprve prchalo a poté se i stěhovalo obyvatelstvo muslimské. Některé propagační práce uvádějí v této souvislosti dokonce údaje o stovkách tisíc albánských vystěhovalců! Britský badatel Stuart D. Stein tvrdí, opíraje se přitom o dokumenty srbského ministerstva zahraničí,¹⁹ že mezi lety 1912–1914 mělo být z Kosova a Metochie, bývalého Novopazarského sandžaku a z Makedonie vystěhováno na 281 747 Albánců, nepočítaje v to děti do šestého roku.²⁰ Tento údaj, jdoucí až do jednotek, právě pro svou „přesnost“ nezbuzuje důvěru, srbské úřady by jen stěží v bouřlivé poválečné době počítali každého utečence, i kdybychom jej však přijali, nelze bezesporu hovořit pouze o Albáncích, nýbrž o všech osobách islámského vyznání, tedy i o Turcích a slovanských muslimech. Úbytek obyvatelstva ostatně potvrzují i empirická (nikoli ovšem bezesporu bezchybná) čísla ze sčítání obyvatelstva – podle některých údajů žilo v roce 1913 na Kosovu 497 455 obyvatel,²¹ v roce 1921, jak jsme již viděli, to bylo o 58 445 lidí méně.

Soustavná kolonizace Kosova a Metochie – problémy a limity

začala až po vzniku Království SHS v roce 1918. Kolonizace byla umožněna vydáním tzv. zákona o osidlování z 24. září 1920, nicméně k živel-

sko-turske ratove. In: Stojančević, Vladimir: Kosovo i Metohija u srpsko-arbanaškim odnosima u XIX veku (1804–1878). Beograd 1994, s. 107.

- 17 Mohutné pohoří na oddělující Metochii od Makedonie. Jeho hřeben s nejvyšším vrcholem Tivov vrh (makedonsky *vrv*) 2 747 m n. m. je dlouhý 85 km.
- 18 C v i j i ć , Jovan: *Balkanski rat i Srbija*. Srpski književni glasnik XXIX (1912), č. 9, s. 655–656. Citováno podle V o j v o d i ć , Mihailo: *Srbija i Srbi na Kosovu i Metohiji od Berlinskog kongresa*. In: Mihailović, Kosta (ed.): Kosovo i Metohija. Prošlost, sadašnjost, budućnost. Zbornik radova s međunarodnog naučnog skupa održanog u Beogradu 16–18 marta 2006. godine. Beograd 2007, s. 90. Jak ovšem dokazuje V. Stojančević v citované práci (pozn. 15), ještě na konci 19. století žilo na Kosovu a v Metochii ne méně než 260 000 pravoslavných Srbů, nepočítaje v to samozřejmě také poměrně značný počet muslimů srbského jazyka (s. 108).
- 19 D e d i e r , Vladimir – A n i ć , Života (edd.): *Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914*. Díl VII, sv. 1, Beograd 1980, s. 617–618.
- 20 S t e i n , Stuart D.: *Expulsions of Albanians and colonisation of Kosova*. Vystěhovalci měli být dopraveni do Kavaly a odtud přejít hranice do Turecka.
- 21 I m a m i , Petrit: *Srbi i Albanci*, s. 258–259.

němu usazování kolonistů docházelo již mezi lety 1918–1920.²² K rozdělení mělo být určeno až 220 000 ha půdy (tj. kolem 20 % celkové plochy území),²³ která měla být přidělena kolonistům z vnitřního Srbska, Černé Hory, Bosny, Dalmácie a z bývalé Vojenské hranice v Charvátsku (oblasti Liky a Kordunu, tzv. Krajiny), tedy z oblastí ekonomicky málo rozvinutých a zemědělsky neúrodných. Celková plocha přidělené půdy však byla menší, k roku 1928, kdy byl kolonizační proces až na výjimky prakticky ukončen, činila 111 600 ha.²⁴ Druhá kolonizační vlna, organizovaná podle nového zákona o osidlování jižních oblastí království z 11. června 1931, probíhající v letech 1933–1938, již tento obraz změnila pouze nevýznamně – do roku 1941 se rozloha přidělené půdy rozšířila na 120 259 ha.²⁵

Pokud jde o celkové počty kolonistů, rozchází se relevantní literatura až o řadu tisíc, což je dáno i tím, že přesné statistiky nebyly vedeny a v současnosti je prakticky nemožné dohledat kolonizační akta do všech detailů. Akademik Dimitrije Bogdanović ve své autoritativní práci *Knjiga o Kosovu* (Kniha o Kosovu) z roku 1986 uvádí, že do 6. dubna 1941, kdy na Jugoslávii zaútočila vojska Osy, bylo na Kosovu a v Metochii usídleno kolem 12 000 rodin, tedy cca 60 000 kolonistů.²⁶ Branko Krstić upřesňuje, že do roku 1941 získalo půdu 10 877 rodin převážně srbských kolonistů. Mimo tento počet ale zvláště pojímá 602 rodin veteránů první světové války a tvrdí, že výše uvedená celková výměra kolonizované půdy zahrnovala také pozemky, které byly rozděleny mezi 7 812 rodin kosovských staro-

²² O b r a d o v i ć , Milovan: *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918–1941)*. Priština 1981, s. 130–131.

²³ S touto rozlohou operují historičtí geografové Miloš Fňukal a Michal Šrubař v článku *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova* (Geografická revue [Banská Bystrica], roč. 3 (2007), číslo 1, s. 41.

²⁴ K r s t i ć , B.: *Kosovo izmedju istorijskog i etničkog prava*, s. 74. Autor se ve své monografii opírá o práce svého otce Djordje K r s t i ć e , který působil v letech 1927–1928 ve funkci hlavního zemědělského komisaře ve Skopji a bezprostředně se tak zabýval jak naplňováním procesu kolonizace v oblasti tzv. Jižního Srbska, tedy Kosova, Metochie a Makedonie, tak jeho kontrolováním. Přístup Dj. Krstiće byl typicky srbsky vlastenecký, v kolonizaci viděl nápravu minulých krivd i možnost integrace těchto oblastí do nového státu a s nelibostí nesl její rozměňování a zneužívání. Svě poznatky o kolonizaci Kosova, Metochie a Makedonie shrnul v práci *Kolonizacija u Južnoj Srbiji*, která vyšla v Sarajevu roku 1928.

²⁵ Jedná se ovšem o celkovou plochu pozemků v tzv. Jižním Srbsku, kam byla započítávána i Makedonie, jejíž severní části byly také osidlovány. Z celkové výměry nově osídlené půdy připadalo nejvíce na samotné Kosovo (cca polovina) a po jedné čtvrtině pak na Metochii a Makedonii. Viz K r s t i ć , B.: *Kosovo izmedju istorijskog i etničkog prava*, s. 74.

²⁶ Toto číslo udávají také Miloš Fňukal a Michal Šrubař ve své práci *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova*, s. 41.

usedlíků slovanského, zejména srbského původu, kteří o ni přišli v bouřlivých dobách mladoturecké revoluce a první světové války a prokázali se dekretem z tureckých dob, tzv. tapu.²⁷ Jednalo se tak vlastně o jakousi nápravu dřívějších křivd.²⁸ Tyto starousedlické rodiny ovšem nemohly být počítány mezi živel kolonizační. Milovan Obradović pak na počátku 80. let 20. století ve své disertaci na základě zevrubného archivního výzkumu rozporuplné údaje, jimiž disponovala tehdejší státní administrativa, přímo vyčísľuje: podle nich tak koncem roku 1939 žilo v oblasti 13 519 rodin kolonistů, koncem roku 1940 se ovšem hovoří jen o 11 589 rodinách a počátkem dubna 1941, tedy bezprostředně před okupací země, nalézá v úředních dokumentech počet 12 005 rodin.²⁹ Pravděpodobně nejpřesnější údaje publikoval nejnoveji Aleksandar Pavlović,³⁰ jenž zachytil statistické přehledy jugoslávského ministerstva zemědělství z počátku 40. let 20. století.³¹ Z materiálu vyplývá, že největší počet kolonií byl s jasným strategickým cílem založen v metochijské kotlině, tedy na území poblíž hranic s Albá-

27 Tapu, v jihoslov. jazycích tapija, byla držební listina o pozemkovém vlastnictví, kterou v dobách tureckého feudálního systému vydával sipáhija (turecký šlechtic) rolníkům hospodařícím na jeho tímáru (lénu). Touto listinou získával rolník dědičné právo hospodařit na jemu vyhrazené půdě. Tapu byla samozřejmě vydávána také při jakémkoli pozemkovém převodu. V 19. století získal tento výraz v právní terminologii nového srbského státu význam dokumentu o právu na vlastnictví té které nemovitosti. Tapu i knihy tapijí (tedy vlastně pozemkové knihy) platily i předválečné Jugoslávii v těch oblastech, které přešly do nového státu prakticky přímo z osmanské říše, nebo kde jejich užívání přežívalo (zejména Makedonie, Kosovo a Metochie, jižní Srbsko, Černá Hora). Viz např. Z i r o j e v i ć , Oljga: *Povratak turskim tapijama*. Republika (Beograd) 2000, č. 232, s. 1.

28 K r s t i ć , B.: *Kosovo između istorijskog i etničkog prava*, s. 74.

29 O b r a d o v i ć , Milovan: *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918–1941)*, Priština 1981, s. 220.

30 P a v l o v i ć , Aleksandar: *Prostorni raspored Srba i Crnogoraca kolonizovanih na Kosovo i Metohiju u periodu između 1918. i 1941*. Baština (Priština-Leposavić), roč. 2008, sv. 24, s. 232–245. Ve této své práci se Pavlović opírá zejména o materiál *Spisak kolonija na teritoriji Južnih krajeva*, pocházející z fondu jugoslávského ministerstva zemědělství z roku 1940.

31 Počet obcí, v nichž žili kolonisté, a počet kolonizačních rodin uvádí následující tabulka (P a v l o v i ć , A.: *Prostorni raspored*, s. 242)

zemědělský komisariát	počet obcí s kolonisty	počet rodin kolonistů
Uroševac	165	2 905
Đakovica	138	4 044
Prizren	42	652
Peć	118	3 713
Kosovska Mitrovica	13	79
Vučitrn	118	2 313

nií, které tak mělo získat spolehlivé a státu loyální obyvatelstvo. Zároveň ovšem šlo, podobně jako v rovinách Kosova, o oblasti úrodné a vhodné pro zemědělské podnikání. Procentuálně vyjádřeno, největší podíl kolonizačního obyvatelstva byl v metochijských okresech djakovickém (24,7 %), istockém (17,2 %), pečském (14,3 %) a v rovinách kolem řeky Lab na Kosovu (10,5 %). Z materiálu publikovaného Pavlovičem také vyplývá, že na konci celého dosidlovacího procesu žilo na kolonizovaném území v 594 obcích 13 706 rodin kolonistů. Mezi obce nejhojněji osídlené kolonizačním živlem patřily Dobruša (350 rodin), Vitimirica (357), Lumbarda (187), Novo Čikatovo (163) a Obilić (122).³² V etnické struktuře kolonistů pochopitelně převažovali Srbové (mezi něž byli počítáni i Černohorci³³) – cca 45 000, kolonizace se dále zúčastnilo 4 500 Charvátů, 450 Slovinců, kromě toho však do kolonizačních proudů patřili i Vlaši,³⁴ Rusíni, bílí Rusové, dokonce i Němci!³⁵

Hospodářství nových kolonistů, a jak je patrné již z poměru podělené půdy a počtu rodin nepříliš velká, byla částečně koncentrována do nově vytvořených sídel – kolonií, zpravidla homogenních podle národnosti a původu kolonistů. Nelze ovšem říci, že by tato kolonizační vlna výrazným způsobem změnila etnické složení obyvatelstva na Kosovu a Metochii ve prospěch slovanského živlu, kolonizace také rozhodně neměla pouze tento primární cíl. Dotčené jižní oblasti Království SHS byly totiž roku 1921 se svými 41 obyvateli na km² nejméně osídleným územím celého státu, navíc s velkými plochami neobdělávané půdy!³⁶ Při kolonizaci proto mělo docházet jen k minimálním záborům půdy dříve obdělávané Albánci – přiděly kolonistům měly tvořit úhory, lada či úrodná lesní půda, opuštěná hospodářství a půda konfiskovaná těm, kteří se postavili proti novému státu

³² Tamtéž, s. 243.

³³ Černohorci byli obecně považováni za mentálně i kulturně Albáncům nejbližší, proto se také beze strachu usazovali na konfiskované kačacké statky a byli přednostně dosidlováni do horských albánských vesnic v Metochii. Viz J a n j e t o v i ć , Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd 2005, str. 325–327, 340. Citováno podle J o v a n o v i ć , Vladan: *Tokovi i ishod međjuratne kolonizacije Makedonije, Kosova i Metohije*. Tokovi istorije (Beograd), roč. 2008, č. 3, s. 26.

³⁴ Zřejmě původní balkánské thrácko-dácko-ilyrské, nicméně v době římské vlády nad Balkánem romanizované obyvatelstvo, v této době vesměs pravoslavného vyznání, hovořící zvláštním románským jazykem s velkými příměsemi toho jazyka, jehož mluvčí převládali v jejich okolí.

³⁵ O b r a d o v i ć , M.: *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918–1941)*, s. 220–222.

³⁶ P e t r o v i ć , Ruža: *Demografske osobnosti razvoja Kosova i etničke prilike*. In: Mitrović, Andrej (ed.): *Srbi i Albanci u XX veku*. Beograd 1991, s. 176.

se zbraní v ruce, nebo těch, kteří ji v důsledku svého odporu opustili a emigrovali (a takovýchto pozemků nebylo málo – pouze na území pečského zemědělského komisariátu leželo mezi lety 1919–1939 ladem 9 674 ha trvale opuštěných – kačackých³⁷ – pozemků!).³⁸ Došlo ale samozřejmě i k zabírání půdy albánských vlastníků, především však té, která podléhala ustanovením o pozemkové reformě, při níž se jednalo zejména o odstranění nejkriklavějších feudálních přežitků tzv. čiflického systému.³⁹ Parcelace feudálních statků – čifliků,⁴⁰ jejichž majitelé – begové – byli samozřejmě tureckého a zejména albánského původu, mezi do té doby poddané rolníky pochopitelně v majetných kruzích vzbuzovala nelibost. Zabírání půdy begovských velkostatků ovšem nebylo jednoduché. Do reformy spadala tzv.

³⁷ Jako kačaci (turecké slovo *kaçak* znamená zbojník, v balkánské terminologii hajduk) byly tradičně označovány ozbrojené lupičské čety Albánců. V souvislosti se silícím albánským národněobrozenským hnutím v osmanské říši spojeným s ozbrojenými vystoupeními se začalo hovořit o kačacích jakožto bojovnicích za albánskou věc (byli tak vlastně pendantem k bulharským a makedonským komitům a srbským četníkům). Kačacké hnutí nabylo formy ozbrojeného povstání po obsazení Kosova, Metochie a vardarské Makedonie srbskou armádou během první balkánské války a zejména pak po roce 1918, kdy byla tato území přičleněna do Království SHS. Tehdy se počet ozbrojených odpůrců této skutečnosti v tzv. Jižním Srbsku odhadoval na 10 000. Na některých územích v oblasti Drenice kačaci vytvořili prostor, kam státní moc prakticky nedosahovala a musela s kačackými vůdci vést jednání a uzavírat příměří, vláda také vyhlášovala pro kačaky amnestie. V roce 1923 se dokonce premiéru Nikolu Pašičovi podařilo jednat přímo s jedním z vůdců kačaků, Azemem Bejtě Galicou, jehož pak dokonce ustavil správcem několika vesnic. Pašičova Národní radikální strana tak díky těmto jednáním dokonce vyhrála v kosovsko-metochijské oblasti volby. Kačacké hnutí ovšem nakonec bylo rozbito vojenskými akcemi koncem září 1924, občasně vpády zbytků kačackých čet, které se stáhly do Albánie, však znepokojovaly oblast celou meziválečnou dobu. Viz např. I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 248–252.

³⁸ J o v a n o v i ć , Vladan: *Tokovi i ishod medjuratne kolonizacije Makedonije, Kosova i Metohije*, s. 27.

³⁹ Čiflik (čifluk) bylo původně označení pro půdu vyjmutou z tímaru (léna) a danou do svobodného užívání. Šlo o malé výměry, které bylo možno obhospodářit jedním párem volů. V souvislosti s krizí tureckého feudálního systému se výměry čifliků zvyšovaly na úkor šlechtických (sipáhijských) tímarů a měnily se tak postupně na dědičné velkostatky, přenechávané často na obdělávání nájemcům. Rolník hospodařící na čiflické půdě, čifčija, tak často musel ze své práce vydržovat jak vlastníka, tak nájemce (čifluk-agu).

⁴⁰ V tomto smyslu Černá Hora začal likvidovat begovské statky – čifliky – již vzápětí poté, co získala převážnou část Metochie, tedy koncem roku 1912. Zrušení tohoto velmi tvrdého poddanství ovšem mělo význam i pro chudé albánské čifčije, neboť jak srbští, tak albánští poddaní měli po zrušení čiflického systému v roce 1919 možnost získat půdu, kterou obdělávali (měli-li na ni tapiji) do svého trvalého a neomezeného vlastnictví.

„nadbytečná“ půda, přesahující určitou výměru, stanovenou státem v podstatě případ od případu. Výnos o pozemkové reformě pro jednotlivé statky musel schvalovat krajský hejtman – župan, prakticky jej prováděl náčelník toho kterého okresu s tím, že pozemky měly být pro potřebu reformy odkoupeny za státem stanovenou cenu. Ta ovšem často nebyla adekvátní a především její výplata se vinou centrálních úřadů (resp. nedostatku finanční hotovosti) zpožďovala, zejména v době hospodářské krize.⁴¹

Při vzniku kolonizačních osad ovšem ve snaze o vytvoření ucelených sídelních komplexů docházelo k záboru půdy i prostých albánských rolníků. Jednalo se zhruba o 5 % přidělené půdy, za niž měli být její vlastníci finančně odškodněni,⁴² resp. měla jim být přidělena půda stejné bonity pokud možno v blízkosti jejich usedlostí, což se ovšem ne vždy dodržovalo. Postižení vlastníci nebyli většinou ani seznámeni se svými zákonnými právy na náhradu a při tomto procesu tak docházelo k mnoha křivdám.⁴³ Zejména v počátečních fázích kolonizace, do roku 1922, mělo docházet i k situacím, při nichž byla kolonistům přidělována půda zabírána i těm albánským rolníkům, kteří na ni měli patřičné dokumenty (tapu).⁴⁴ Na zájmy albánských vlastníků se většinou nehledělo ani během výstavby kolonizačních komplexů. Publikovány jsou případy, kdy byly některým rodinám zabráněny pozemky bezprostředně kolem jejich domů, takže aby se dostaly do domu, musely procházet přes hospodářství kolonistů! To pochopitelně přivádělo do nepříjemné situace jak kolonisty, tak postižené albánské rolníky. I kolonisté si tak ale uvědomovali, že není dobré „brát jedněm chudákům, aby se dalo chudákům jiným...“⁴⁵

V nejtěžším postavení byli albánští rolníci v pohraničních oblastech s Albánií, kam byla státem směřována, jak jsme již viděli, největší kolonizační vlna s cílem zabezpečit horkou hranici spolehlivým a loyálním obyvatelstvem. Je třeba si v této souvislosti uvědomit, že po celou meziválečnou

41 E r i ć , Milivoje: *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941*. Sarajevo 1958, s. 387. Citováno podle J o v a n o v i ć , Vladan: *Tokovi i ishod medjuratne kolonizacije*, s. 27.

42 Nikola L. G a ć e š a , *Naseljavanje Kosova i Metohije izmedju dva svetska rata i rešavanje naseljeničkog pitanja posle drugog svetskog rata*. In: Milena Spasovski (ed.), *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*. Beograd 1993, s. 141–145.

43 Agrární politikou na Kosovu a Metochii se zabýval velice zevrubně Milovan O b r a d o v i ć v citované již knize *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918–1941)*, kde také uvádí řadu případů necitlivého přístupu státních úřadů k albánskému rolnickému obyvatelstvu.

44 J o v a n o v i ć , V.: *Tokovi i ishod medjuratne kolonizacije*, s. 28,

45 O b r a d o v i ć , M.: *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu*, s. 118.

dobu nebyla bezpečnostní situace zejména v Metochii příliš dobrá, napětí bylo zvyšováno i neustálými vpády kačaků z albánského vnitrozemí, pás kolonizačních usedlostí podél hranice se tak měl stát jakousi hrází proti tomuto nebezpečí, připomínající doby habsburské vojenské hranice vůči osmanské říši, i s tím, že tamní kolonisté byli ozbrojeni. A protože v pohraničních okresech díky masivnosti osadnického proudu již po určité době nebyla volná obecní či státní půda, a vzhledem k tomu, že v souvislosti se vzrůstajícím mezinárodním napětím druhé poloviny 30. let docházelo k nové vlně kolonizace pohraničí, sáhly jugoslávské úřady dokonce k přímému vyvlastňování pozemků albánských rolníků! Rodinám žijícím v hraničním území přitom byla zůstavována pouze malá výměra 0,4 ha na člena domácnosti bez ohledu na to, mohou-li usedlosti na těchto výměrách hospodářsky využít!⁴⁶ Tato akce byla zřejmě provázána s jednáními o jugoslávsko-turecké vystěhovalecké konvenci, která probíhala od roku 1936 (viz dále), a měla tak patrně podpořit vystěhovalecké nálady albánského muslimského obyvatelstva. Z konvence ovšem nakonec sešlo a tak celá vyvlastňovací akce pouze přispěla k posílení již tak značných protistátních nálad albánského obyvatelstva a k nárůstu srbsko-albánské nesnášenlivosti.

Kolonisté patřili vesměs k velmi chudým vrstvám a na Kosovo a Metochii šli ve většině případů za lepším (a také nakonec byla spíše považována za otázku chudých dosídlenců) – za možnosti nové existence a za půdou, stát jim proto musel zajistit základní materiál k výstavbě domů, podobně jako při kolonizacích v dřívějších obdobích se samo sebou rozuměla daňová (nejprve tříletá, po roce 1928 pětiletá, v některých případech však až desetiletá) lhůta apod.⁴⁷ Viděli jsme již také, že ze strategických důvodů byly kolonizační komplexy budovány i na pozemcích rozkládajících se podél hlavních cest a podél státní hranice s Albánií. Byla to místa nebezpečná, utilitární strategický zájem zde jasně převažoval nad ekonomickými hledisky, takže se při vyměřování osad ne vždy hledělo na to, jsou-li tamní parcely vhodné k zemědělskému hospodaření. Osadníci tedy na ně museli být přilákáni dalšími benefity – stěhovali se do hotových, vybudovaných domů, získávali bezplatně osivo, dobytek apod. Díky tomu pak mohly být vystavěny kolonie i v oblasti Drenice, v hlavním operačním poli albánských kačaků. Největší a nejvýznamnější kolonizační obcí zde byla Srbica.⁴⁸

⁴⁶ J o v a n o v i ć , V.: *Tokovi i ishod medjuratne kolonizacije*, s. 8.

⁴⁷ O b r a d o v i ć , M.: *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu*, s. 161–162.

⁴⁸ P a v l o v i ć , Aleksandar: *Naselja Srba i Crnogoraca kolonizovanih na Kosovu i Metohii u periodu između 1918. i 1941. godine*. Baština (Pristina-Leposavić), roč. 2008, sv. 25, s. 224, 230.

V rozporu se zákonem ovšem půdu získávali také důstojníci, „zasloužili občané“, učitelé, úředníci, během roku 1926 docházelo k hromadným přidělovům bývalým komitům a četníkům z Makedonie, velké rozlohy sami sobě přidělovali také okresní náčelníci, kteří se tak stávali „novými begy“. Původní státní zájem, směřující nejen k reintegraci území do nového státního celku změnou etnického složení, ale také ke změně kulturních poměrů v této naprosto zaostalé provincii, se tak naplnit nepodařilo. Mimo jiné i proto, že do oblasti prakticky vůbec nesměřovala inteligence, snad s jedinou, o to však výraznější výjimkou: pravděpodobně nejznámějším kolonistou se stal Adam Pribičević, jeden ze zakladatelů Srbské samostatné strany v předválečném Charvátsku.⁴⁹ Na rozdíl od svého politice zcela oddaného bratra Svetozara⁵⁰ se Adam Pribičević zabýval zejména otázkami pozvednutí rolnického stavu a jeho činnost v kolonii ve Vučitrnu, kde žil od roku 1924 a kde také „prováděl (svým příkladem – pozn. V. Š.) *pravou kulturní misi*“,⁵¹ byla bezesporu směřována zejména k tomuto cíli.⁵² Jiným

⁴⁹ Adam Pribičević byl známý také v českém prostředí, a to jako důsledný stoupenec T. G. Masaryka. Ten také v době, kdy byli členové Srbské samostatné strany souzeni ve známém záhřebském velezrádném procesu v roce 1908, přispěl k odhalení vykonstruovanosti celého procesu. Srov. např. H l a d k ý , Ladislav: *T. G. Masaryk a jihoslovanské národy*. In: Pražák, Richard (ed.): *T. G. Masaryk a střední Evropa*. Brno 1994, s. 59–63; týž, *Masarykovy problémy s Jihoslovany*. In: Šesták, Miroslav – Voráček, Emil (edd.): *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Praha 2000, s. 293–299; T e j c h m a n , Miroslav: *T. G. Masaryk a balkánská politika*. In: T. G. Masaryk a vztahy Čechů a Němců (1882–1937). Praha 1997, s. 119–133; Š t ě p á n e k , Václav: *Srpske veze Tomaša Garika Masarika*. In: *Slavistika* (Beograd) 9, 2005, s. 285–295; t ý ž : *Tomaš Garik Masarik i Srbi*. Književne novine LIII, Beograd 2000, č. 1009/1010 (s. 13), 1011/1012 (s. 16) aj. Sám Adam P r i b i č e v i ć své nepříliš radostné poznatky z provádění kolonizace vypsál v knize *Od gospodina do seljaka* (naposledy Zagreb 1996).

⁵⁰ O něm u nás více viz H l a d k ý , Ladislav – C h r o b á k , Tomáš – P e l i k á n , Jan: *Svetozar Pribičević a Československo (1929–1936)*. Český časopis historický 93, 1995, s. 244–262; t ý ž : *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu. 1. část – Edice českých archivních dokumentů (1929–1932)*. In: *Slovanské historické studie* 28, 2002, s. 141–242; t ý ž : *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu. 2. část – Edice českých archivních dokumentů (1932–1936)*. In: *Slovanské historické studie* 29, 2003, s. 215–287; t ý ž : *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu. 3. část – Edice archivních dokumentů z července – října 1936*. *Slovanský přehled* 90, 2004, s. 447–468; t ý ž : *Naděje a zklamání. Československý exil Svetozara Pribičeviče*. In: Hladký, Ladislav – Štěpánek, Václav (edd.): *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno 2005., s. 251–274.

⁵¹ K r s t i č , B.: *Kosovo izmedju istorijskog i etničkog prava*, s. 76.

⁵² Na činnost ve „vysoké“ politice ovšem A. Pribičević nerezignoval ani na Kosovu. Publikoval v listech Samostatné demokratické strany Riječ a Reč materiály o proble-

příkladným typem kolonistů byli rolníci z Vojvodiny, kteří vytvořili několik obcí v rovinách severního Kosova, jež byly alespoň úrodností podobné jejich původnímu bydlišti. Hovořilo se o nich jako o „*nejkulturnějším rolnickém obyvatelstvu Kosova*“, a také oni sloužili jako vzor hospodaření a to nejen pro ostatní kolonisty, ale i pro starousedlé obyvatelstvo, vůči němuž Vojvodané, sami z multietnického prostředí a bez zkušeností z pohraničních válek a osmanského útisku, neprojevovali etnické předsudky. Většinou však kolonisté původem z Vojvodiny pro ně naprosto cizí prostředí, kde chyběla také základní občanská vybavenost, do druhé světové války opustili.⁵³ Adam Pribičević v této souvislosti velice trefně poznamenal, že pro jednosměrnou cestu na Kosovo, Drenici či do Metochie bylo v té době zapotřebí větší odvahy než k cestě do Ameriky! „*Zkrotit tento úhor a zůstat při tom živý*“ dokázali podle něj pouze horalé z dinárských pohoří, v žádném případě pak Vojvodané či Slovinci.⁵⁴

Kolonizace tak nakonec začala být v obecném povědomí považována za neúspěšnou. Jako velký problém se ukázala také skutečnost, že osoby odpovědné za její úspěch i úředníci na místě samém byli vybírání zejména s ohledem na stranickou příslušnost a bez přihlídnutí k jejich kvalifikaci a schopnostem.⁵⁵ Přesto se v dobovém tisku čas od času objevovaly zprávy o úspěších. Propagační články přímo lákající k návštěvě kolonizační zůšlechtěných míst⁵⁶ však byly pravdivé jen z části. Pro osídlence sice

matice vesnice a rolnictva, po smrti svého bratra Svetozara v roce 1936 byl zvolen do čela strany. Od roku 1941 žil v emigraci nejprve v Londýně a poté v Kanadě, kde po konci druhé světové války také aktivně působil v liberálně-demokraticky orientovaných emigrantských organizacích a kde byl také jedním ze zakladatelů Sdružení srbských spisovatelů v diaspoře. Zemřel v roce 1957. Viz např. *Adam Pribičević*. <http://sr.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%B0%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D1%9B%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B&oldid=3581693>. Přístup 1. září 2010.

53 P a v l o v i ć , A.: *Naselja Srba i Crnogoraca kolonizovanih na Kosovu i Metohiji*, s. 227–229.

54 P r i b i č e v i ć , A.: *Od gospodina do seljaka*, s. 132–133. Citováno podle J o v a n o v i ć , V.: *Tokovi i ishod međjuratne kolonizacije*, s. 34.

55 Viz např. K r s t i ć , B.: *Kosovo između istorijskog i etničkog prava*, s. 76–77.

56 Typickým příkladem je článek srbského spisovatele, profesora prizrenského bohoslovenského semináře a později poslance Grigorije Božoviće (1880–1945) uveřejněný v bělehradských novinách Politika (9. červen 1936, s. 12), na nějž ve své práci *Naselja Srba i Crnogoraca kolonizovanih na Kosovu i Metohiji* (s. 221) upozorňuje také A. Pavlović. Božović nadmíru poeticky popisuje, jak z kopce nad městečkem Istokem shlížel na Metochii, po jejíž „*stráních, horských výběžcích, mělkých kotlinách s křivými stezkami, po mýtinách, nízkých hájích a vrších se bělají chaloupky s červenými střechami, harmonicky, geometricky uspořádané. Jsou to krásné kytičky rozseté podle plánu po Metochii jako řady vojáků v pluku na přehlídce. Zpestřily ty*

na jedné straně bylo s velkým vládním příspěvím z gruntu vybudováno 330 kolonizačních osad a vesnic s 12 689 domy, 46 školami a 32 kostely (nepočítaje v to samozřejmě usedlosti konfiskované či vybudované v dřívě již zavedených obcích),⁵⁷ na druhé straně se ale často stávalo, že takto vystavěné usedlosti byly v důsledku rozkrádání materiálu i šetření již po krátké době na spadnutí, osady se potýkaly s nedostatkem vody či neúrodnou půdou. Mnoho kolonistů živořilo na pomezí bídy, většinou se také zpozdřovalo zaknihování nových vlastnických poměrů, takže kolonisté nemohli získávat úvěry od Agrární banky, která byla pro tyto účely doporučena, a zadlužovali se u lichvářů, což ve většině případů znamenalo jejich konec. Ku pomoci jim nebyl ani státní aparát, jehož úředníci až na výjimky hleděli pouze na svůj prospěch, takže se nakonec často stávalo, že kolonisté získané polnosti nelegálně prodávali a vraceli se, podobně jako vojvodinští rolníci, do rodného kraje, popř., což byl nejčastější způsob, pozemky pronajali muslimským velkostatkářům (!) a sami se odstěhovali do blízkých měst či městeček, čímž samozřejmě původní smysl kolonizace, spočívající ve změně etnické struktury, zcela zhatili.⁵⁸ Většina kolonistů, s výjimkou snad těch, pocházejících z podobného patriarchálního a rurálního prostředí, se v nových sídlech jen těžko asimilovala a navíc se kolonisté, a to i ti nejhudší, prakticky od počátku setkávali s otevřeným albánským nepřátelstvím a vždy byli vnímáni jako cizorodý prvek odlišný od starousedlých Srbů, kteří jak svým patriarchálním způsobem života, tak starými kontakty a často i znalostí albánského jazyka do většinově albánského prostředí zapadali.

Pokusy o vystěhovávání albánského obyvatelstva

Skutečnost, že se kolonizace minula svým hlavním cílem, jímž byla změna etnické struktury a posílení státní loyality oblasti, byla kritizována ze strany srbské národovecké inteligence již v meziválečné době. Předseda Svazu zemědělských družstev (*Savez agrarnih zadruga*) Vasa Šaletić se dokonce vyjádřil ve smyslu, že „*kolonizace Srbů mezi půl milionu Albánců byla chybou*“, již lze odčinit pouze vystěhováním co největšího počtu Albánců

staré osady, arnautské vesnice, okořenily krajinu kolem hlavních cest, zkrášlily křižovatky, skvěle dokreslily na pohled kultivované polany a nádherné svahy. I jinak krásná Metochie se díky těmto domečkům, díky těmto nově rozvrženým osadám, stala pravým kouzelným plátnem jež vykreslil nejlepší štětec“.

57 *Kolonizacija Kosova i Metohije u Kraljevini Jugoslaviji*. http://sr.wikipedia.org/w/index.php?title=Kolonizacija_Kosova_i_Metohije_u_Kraljevini_Jugoslaviji&oldid=3507622. Přístup 24. července 2010.

58 J o v a n o v i ć , Vladan: *Tokovi i ishod medjuratne kolonizacije*, s. 31.

do Turecka!⁵⁹ Šaletić samozřejmě s takovýmto názorem nebyl sám. Plánované vysídlování Albánců viděli jako trvalé řešení albánské otázky i mnozí srbsští politici a také historici či etnografové. Významnou úlohu mezi nimi hrál dr. Vaso Čubrilović (1897–1990), jeden z atentáčníků na následníka trůnu Františka Ferdinanda z června roku 1914, jenž po válce vystudoval historii, již pak od roku 1930 přednášel na Filozofické fakultě Bělehradské univerzity. V roce 1937 vypracoval v současnosti zejména ze strany proalbánsky orientované historiografie velice často citované memorandum nazvané *Isterivanje Albanaca* (Vyhánění Albánců), jež přednesl v Srbském kulturním klubu⁶⁰ 7. března t. r. V tomto poměrně obsáhlém textu podobně jako Šaletić kritizuje dosavadní neefektivní kolonizaci Kosova a Metochie, vypočítává její chyby a pro definitivní vyřešení albánské otázky navrhuje totální vystěhování albánského obyvatelstva za použití státně organizované síly. V závěru memoranda pak podává návrhy na zefektivnění kolonizace.⁶¹ Poukazoval přitom mj. na státem organizované vystěhovávaní Albánců a muslimského obyvatelstva ze srbských měst ve 40. letech 19. století za vlády Miloše Obrenoviće, zmiňované již vysídlení (jež, jak jsme viděli, bylo spíše spontánní migrací před postupující srbskou armádou) zhruba 30 000 Albánců z oblastí dnešního jižního Srbska po Berlínském kongresu v roce 1878 i na migrace albánského a vůbec muslimského obyvatelstva, jež nehodlalo přistoupit na život v křesťanských státech a pod křesťanskou „vrchností“, z nově dobytých území během balkánských válek, čímž chtěl dokázat, že jedině takovýto postup může přispět k trvalé reintegraci Kosova a Metochie do jugoslávského státu. Pro vystěhovávaní do Turecka navrhoval využívat agitaci mezi obyvatelstvem, již by měli provádět jak turečtí emisari, tak také státem získaní a placení (popř. zastrašení) albánští předáci – hodžové a vlivní muži jednotlivých fisů, kombinovanou s nátlakem státního aparátu.

⁵⁹ Tamtéž, s. 29. Mělo se tak učinit v režii Svazu, jenž by byl pověřen výkupem albánských usedlostí i samotným transferem do Turecka.

⁶⁰ Vaso Čubrilović, tehdy docent bělehradské filozofické fakulty, byl tajemníkem tohoto klubu, který, podle slov jednoho z jeho zakladatelů, Slobodana Jovanoviće (1869–1958), srbského právního historika a politika (mj. předsedy emigrační londýnské jugoslávské vlády v letech 1942–1943), měl být „*místem setkávání a rozhovorů těch, kteří se zabývají otázkami srbské národní kultury*“ (D i m i ć, Ljubodrag: *Srpski kulturni klub i preuredjenje jugoslovenske države*. In: *Dijalog povjesničara – istoričara*, IV, Pečuj 20–22. října 2000, Zagreb 2001, s. 360). Klub tedy prakticky pracoval na afirmaci velkosrbské myšlenky. Více o činnosti klubu viz D i m i ć, Lj.: *Srpski kulturni klub između kulture i politike – prilog istoriji*. Književnost (Beograd) 1993, č. 9–10, s. 858–903.

⁶¹ Integrovaný text viz např. E l s i e, Robert: *Vaso Cubrilovic: The Expulsion of the Albanians – Memorandum*. In: *týž: Texts and Documents of Albanian History*. http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1937_1.html. Přístup 30. srpna 2010.

Do krajnosti by se podle Čubrilovice mělo vyžadovat dodržování všech policejních předpisů a zákonů, pokutovat a trestat tradiční pašování, kácení ve státních lesích, volné pouštění psů, nutit k veřejně prospěšným pracím a využívat „*všechny další prostředky, které může vymyslet praktická policie.*“ Znepříjemnit život albánských mas a přinutit je k emigraci měly také nemilosrdně vymáhané daně a dluhy, zabírání státních i obecních pastvin, odebírání a rušení koncesí na kavárny, obchod, řemesla, vytlačování osob albánské národnosti ze státních služeb i z obecních samospráv. Navrhoval také nařizovat přísné dodržování hygienických a sanitárních norem a předpisů jak v samotných albánských domácnostech, tak ve stájích a chlévech, vyžadovat dodržování přísných veterinárních opatření, která by omezovala volný prodej dobytka i jeho dopravu na tržiště... V náboženském smyslu pak prosazoval např. zákaz mnohoženství a „*nemilosrdné uplatňování zákona, že i děvčata musejí navštěvovat základní školy tam, kde je to možné.*“⁶² Tam, kde by se část vesnice rozhodla pro odchod, měli být podle Čubrilovice nejprve dosídlení Černohorci, „*lidé smělí, bojovní a bezohlední, kteří svými útoky a výtržnostmi přinutí zbytek Arnautů k vystěhování*“, a teprve poté by do takto „připravených“ vesnic přišlo rolnické kolonizační obyvatelstvo z jiných krajů. Naopak jakmile by se ta která rodina rozhodla pro vystěhování, měly podle Čubrilovice státní úřady ukázat příznivou tvář – vycházet vystěhovalcům všemožně vstříc, promptně vydat výjezdní víza, pomoci s dopravou a jejím financováním apod. Budoucí akademik tedy vycházel z přesvědčení, že jediný efektivní způsob, jak oblast integrovat, je masové vystěhování Albánců. Postupná kolonizace podle něj neměla úspěch jinde v Evropě, tím spíše ne na Balkáně. „*Státní správa, chce-li v boji o půdu intervenovat ve prospěch státního národa, může uspět pouze tehdy, bude-li postupovat brutálně, neboť domorodec, zakořeněný a aklimatizovaný ve své otčině, je vždy silnější než kolonista*“ zakončil své memorandum Čubrilovič, s tím, že je třeba mít na paměti, že stát má co do činění se „*syrovou, houževnatou a plodnou rasou, o níž nebhý Cvijić*⁶³ *prohlásil, že je nejexpanzivnější na Balkáně.*“⁶⁴

⁶² V tradičním muslimském albánském patriarchálním prostředí dívky nebyly do škol posílány a v žádném případě pak ne do škol smíšených.

⁶³ Jovan Cvijić (1865–1928), srbský geograf, dr. h. c. mj. Karlovy univerzity, zakladatel antropogeograficko-etnologické vědecké školy, tvůrce řady zásadních děl o geografii i etnologii Balkánského poloostrova. Na poválečné pařížské mírové konferenci prosadil hranice Království Srbů, Charvátů a Slovinců. Jeho dílo z dnešního pohledu obsahuje také určité kontroverze: Před balkánskými válkami prosazoval právo Srbska na severní Albánii, byl jedním z tvůrců zmiňované již arnautské teorie, o obyvatelstvu Makedonie tvrdil, že je etnicky srbské. Byly to však dobově podmíněné poznatky a názory, které nijak nesnižují celkovou hodnotu jeho vědeckého díla.

⁶⁴ Citováno podle H y s e n i , Nehat: *Srpski intelektualci i političari o iseljavanju*

Čubrilovičovo memorandum ve své době nejspíše zapadlo, otázky, hodlala-li jugoslávská vláda některé z navrhovaných opatření skutečně začít prosazovat, jsou zcela spekulativní. O vystěhovávání albánského obyvatelstva se sice jednalo dále, ale principy, které by při něm měly být využívány, nenapovídaly nic o tom, že by si kdokoli vzal „poučení“ z Čubrilovičova spisu. Pozoruhodné je, že Čubrilovič, jenž by mohl být z komunistického hlediska a komunistickou terminologií označen za extrémního „velkosrbského šovinistu“, byl v roce 1944 přijat do Komunistické strany Jugoslávie (KSJ) a vládě nové Demokratické federativní Jugoslávie⁶⁵ nabídl 4. listopadu 1944 elaborát nazvaný *Menšinový program v nové Jugoslávii*, který je možná ještě dramatictějším pendantem k memorandu z roku 1937: Vytyčuje totiž program, podle něž by měly být nejsilnější jugoslávské menšiny, Němci, Maďaři a Albánci, pokud možno vystěhováni do svých mateřských států, tím spíše, že se jednalo o menšiny za války neloyální. Jeho text se ovšem zaměřoval především na „albánský problém“. „*Nikdy jsme neměli lepší podmínky a možnosti k řešení menšinového problému*,“ píše v entrée svého textu, s tím, že „...*kromě vojenských čistění během válečných operací je zapotřebí využívat i jiné prostředky: zbavit je (příslušníky menšin – pozn. V. Š.) všech práv, stavět před vojenské soudy, posílat do koncentračních táborů, konfiskovat majetek a nutit je k vystěhování...*“, protože se Jugoslávii „*možná už nikdy nenaskytne taková příležitost k vytvoření čisté etnické země...*“ *Pokud tento problém nevyřešíme nyní*,“ uzavírá Čubrilovič svůj elaborát, „*nikdy později se nám jej vyřešit nepodaří*.“⁶⁶

Čubrilovič měl samozřejmě pravdu, doba konce války, v níž docházelo pod patronací vítězících spojenců k vysídlování a etnickému čistění oblastí s miliony Němců, Východním Pruskem počínaje a jugoslávským Banátem konče, byla k etnickému vyčištění Kosova a Metochie okamžikem, který se již nikdy později skutečně nenaskytl, tím spíše, že většina albánského obyvatelstva projevila ve válečných letech k okupovanému státu stejnou míru loyality jako Sudetští Němci a z hlediska spojenců by takovýto čin beze-

Albanaca u Turskoj. Dostupné na <http://www.presheva.com/opinione/2010/nehathyseni-180210.html>.

⁶⁵ Demokratická federativní Jugoslávie byl oficiální název státu od osvobození země do 29. listopadu 1945, kdy ze zmanipulovaných parlamentních voleb vzešlý nový parlament (skupština), zcela ovládnutý Komunistickou stranou Jugoslávie (KSJ), zrušil i oficiálně monarchii a vyhlásil Federativní lidovou republiku Jugoslávii (ústavou z roku 1963 přejmenovanou na Socialistickou federativní republiku Jugoslávii). Den vyhlášení ústavy byl v socialistické Jugoslávii státním svátkem.

⁶⁶ Citováno podle I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 309. Integrovaný text memoranda viz např. E l s i e , R.: *Vaso Cubrilovic: The Minority Problem in the New Yugoslavia: Memorandum*. In: t ý ž : *Texts and Documents of Albanian History*. http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1944_1.html. Přístup 30. srpna 2010.

sporu nenarazil na odpor. Komunistické vedení však mělo zcela jiné plány poválečného vývoje, jenž měl postupně směřovat k vybudování socialistické federace s Albánií a Bulharskem, nehledě na to, že přijetí Čubrilovičových návrhů by podrylo do té doby příkladnou spolupráci s komunistickým odbojem sousední Albánie a šlo by přímo proti politice národnostní snášenlivosti a harmonie, vytyčené na II. zasedání Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie (Antifašističko veće/vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije – AVNOJ) v Jajci v prosinci 1943 (to mu ovšem nebránilo v tom, aby vůči německé menšině uplatnilo ještě daleko vyhocenější násilí, než navrhoval Čubrilović). Elaborát tedy byl okamžitě založen ad acta, nicméně jeho tvůrce se dostal až do vysokých politických funkcí, v letech 1945–1950 působil jako ministr zemědělství a lesnictví, stal se také děkanem filozofické fakulty a v roce 1970 založil Balkanologický ústav Srbské akademie věd a umění. Z jeho bibliografie byla ovšem memoranda vyškrtuta. Poučné jsou i další osudy Čubrilovičova spisu: mezinárodní veřejnost se o něm poprvé dozvěděla v roce 1960, kdy jej, nebo jeho obsah nějakým způsobem získal Enver Hoxha, jenž takovýto výbušný materiál samozřejmě využíval ke kompromitování Jugoslávie.⁶⁷ Jugoslávské veřejnosti byl poprvé představen až v roce 1988, kdy z něj publikoval úryvky prestižní deník Borba a o něco později také záhřebský časopis Start. Otištění dokumentu vyvolalo nebývalý skandál, neboť narušilo reputaci tehdy jednadvedesátiletého uznávaného vědce, jemuž paradoxně rok před tím, při příležitosti 90. narozenin, udělil předseda jugoslávského prezidia,⁶⁸ kosovský Albánc (!) Sinan Hasani, nejvyšší jugoslávské státní vyznamenání!⁶⁹

⁶⁷ *Isterivanje Arnauta*. http://sh.wikipedia.org/w/index.php?title=Isterivanje_Arnauta&oldid=504874. Přístup 22. května 2010.

⁶⁸ Ústava přijatá v roce 1974 zaručovala J. B. Titovi doživotní jugoslávské prezidentství. Po jeho smrti však nejvyšší funkci ve státě vykonávalo devítičlenné kolektivní prezidium, do něhož byl z každé jugoslávské republiky i autonomní oblasti delegován jeden funkcionář. V čele prezidia, jako jeho předseda (de facto tedy prezident), se pak členové prezidia po roce střídali. Devátým (lichým) členem prezidia byl delegát Ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie, kterého se ovšem funkce předsedy netýkala.

⁶⁹ I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 309. Text byl a dodnes je často citován jako eminentní příklad velkosrbské ideologie a politiky 20. století, ač, jak znovu zdůrazňujeme, vždy zůstal pouze v teoretické rovině a Stojadinovičova vláda zřejmě ani neměla v úmyslu jej prakticky aplikovat. Často bývá dáván také do souvislosti s famózním plánem Podkova, který měl být údajně srbskou vládou či generálním štábem jugoslávské armády sestaven na podzim 1998 s cílem etnicky vyčistit Kosovo a jehož měl být vzorem (viz např. S e l l , Louis: *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press 2002, s. 305). Existenci plánu odmítá a postup jeho fabulace poměrně přesvědčivě rekonstruuje Jürgen E l s ä s s e r (*Kriegslügen. Vom Kosovokonflikt zum Milosevic-Prozess*. Berlin 2004, ukázky např. NIN [Be-

Pod dojmem událostí v Rakousku a Československu nakonec ale v obavě o teritoriální integritu země ministerstvo armády a námořnictva v říjnu 1938 skutečně vydalo nařízení, směřující k vystěhovávání albánského obyvatelstva. Mělo jít o promyšlenou, systematicky a energicky prováděnou akci s cílem rozbití kompaktní „arnautské“ masy, a to zejména novou kolonizací, tak, aby se do čistě albánských oblastí dostalo alespoň 50 % slovenského živilu. Nemělo však přitom jít o nějaký akt pozemkové reformy či násilné zábery, ale o výkup albánských hospodářství za dobré ceny, neboť „miliony vydané na výkup této půdy by byly, vzhledem k tomu, co by se díky rozměnění albánského osídlení získalo, nevýznamnými výdaji“.⁷⁰

K vysídlení muslimského obyvatelstva se v té době zdály být velmi příhodné okolnosti. Ve 30. letech se totiž výrazně zlepšily vztahy Jugoslávie a Turecka. Navíc 9. února 1934 byl po vzoru Malé dohody uzavřen spojenecký svaz mezi Jugoslávií, Řeckem, Tureckem a Rumunskem, známý jako Balkánský pakt. Původní zaměření tohoto spojení směřovalo bezesporu vůči revanšistickým snahám Bulharska a Maďarska, bylo však také bolestivým políčkem stále agresivnější italské politice na Balkáně a ve Středomoří.⁷¹ Navíc v červnu 1934 vstoupil v Turecku v platnost zákon o kolonizaci, který zahrnoval i otázku dosídlování muslimů z okolních balkánských zemí. Turecká vláda, která potřebovala zalidnit zejména řídké obydlené anatolské území, a také stále ještě nedosídlené oblasti po exodu řeckého maloasijského obyvatelstva v roce 1923,⁷² vedla v následujících letech v duchu tohoto zákona jednání se svými sousedy a byla ochotna přijmout a usídlit na svém území až 600 000 muslimů. Tito „bývalí poddaní osmanské říše“ a jejich potomci měli v Turecku automaticky získat stejná

ograd] č. 2687–2691, roč. 2002 [4.–25. červen]), jenž tvrdí, že byl v podstatě vyfabulován pro německou veřejnost s cílem dodání legitimacy útokům NATO na Svazovou republiku Jugoslávii na jaře 1999 a zdůvodnění německého podílu na této akci.

⁷⁰ Návrhy velitelství III. vojenského okruhu se sídlem ve Skopji poprvé publikoval Ali H a d r i v článku *Kosovo i Metohija u Kraljevini Jugoslaviji* (Istorijski glasnik 1–2 [1967], s. 51–84) a do své publikace *Knjiga o Kosovu* zapracoval také Dimitrije Bogdanović (s. 194), nebyly však nikdy uskutečněny.

⁷¹ Tato mezibalkánská spolupráce však měla jako jeden ze svých cílů i výraznou ekonomickou spolupráci a postupem doby se v ní projevovala i tendence k jejímu rozšíření na další země regionu – postupně se zlepšující vztahy mezi Jugoslávií a Bulharskem otevíraly cestu především tímto směrem, k přistoupení Bulharska však nedošlo.

⁷² Po neúspěšné řecké válce s Tureckem bylo v mírových smlouvách dohodnuto masové přesídlení obyvatelstva. Z Malé Asie do Řecka tak bylo podle odhadů vystěhováno 1 300 000 osob (nejen řecké národnosti, ale ortodoxních křesťanů vůbec), z Řecka, s výjimkou západní Thrákie, bylo vysídleno na 585 000 muslimů. Viz H r a d e č - n ý , Pavel: *Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci?* Praha 2000, s. 52.

občanská práva jako etničtí Turci.⁷³ Vládám okolních křesťanských balkánských států tak tato turecká politika poskytla poměrně pohodlnou možnost zbavit se jednou provždy svých muslimských občanů.

O přesídlování muslimských obyvatel Jugoslávie jednala jugoslávská vláda s Tureckem již od poloviny 30. let, přičemž bylo postupně dosaženo shody v tom, že při migraci půjde nejen o obyvatelstvo etnicky turecké, ale také o to, které má blízko k „*tureckému způsobu života*“. Jugoslávská vláda zde měla samozřejmě na mysli především muslimské Albánce, obyvatelstva turecké národnosti v zemi nežilo tolik a nepředstavovalo navíc geopolitický problém.⁷⁴ V roce 1936 nakonec turecká vláda vyjádřila ochotnu uzavřít dohodu o přijetí 200 000 vystěhovalců! Několik kol rozhovorů o této záležitosti se vedlo roce 1938 v Istanbulu. Jejich výsledkem byla *Konvence o regulaci vystěhování tureckého obyvatelstva z oblasti Jižního Srbska*, podepsaná 11. července t. r. Nešlo v ní tedy pouze o Kosovo a Metochii, ale také o Makedonii a Novopazarský sandžak. V Konvenci byly z kosovskometochijské oblasti vyjmenovány přímo okresy Prizren, Gora, Podgora, Gračanica (Priština), Kačanik, Gnjilan, Peć, Istok, Mitrovica, Djakovica, Podrimlje, Lab, Vučitrn a Drenica. Turecká vláda na sebe tehdy převzala povinnost přijmout 40 000 rodin nezávisle na počtu jejich členů s tím, že se přestěhování uskuteční mezi lety 1939–1944.⁷⁵ Jugoslávská vláda měla za každého kolonistu zaplatit Turecku 15 000 dinárů (dohromady kolem 20 milionů tureckých lir), přičemž rolnická hospodářství vystěhovalců (konvence přímo zdůrazňovala že se mělo jednat především o zemědělské obyvatelstvo) měla přejít na jugoslávský stát, nemovitosti v městech měly zůstat vlastníkům, kteří mohli svůj majetek prodat.⁷⁶ Turecká vláda však nakonec

⁷³ <http://www.sarajevo-x.com/forum/viewtopic.php?f=49&t=54332>

⁷⁴ Redaktor prestižního politického časopisu Srbské radikální strany *Samouprava* Milan Jovanović Stoimirović ve svém deníku poznamenává, že rozhodnutí o přijetí Albánců bylo pro tureckou vládu politicky velmi citlivé, neboť, jak mu sdělil turecký ministr zahraničí Rushdie Aras, proti vystěhování Albánců z Kosova a Metochie protestovala albánská vláda, která, se podle Stoimirovićových poznámek, „*velice bedlivě stará o to, aby, arnautské 'masy na Kosovu zůstaly kompaktní'*“. Viz J o v a n o v i ć S t o i m i r o v i ć, Milan: *Dnevník 1936–1941*. (I. část), NIN (Beograd), 24. 1. 2001; také A n d r i ć, Ivo: *Diplomatski spisi*. Beograd 1992, s. 134–135.

⁷⁵ Dynamika vystěhování měla být následující: v roce 1939 4 000 rodin, v roce 1940 6 000 rodin, 7 000 v roce 1941a 1942 a 8 000 rodin v roce 1943 a 1944.

⁷⁶ Vystěhovalci by se sebou mohli vzít svůj movitý majetek, nicméně pouze čtyři kusy hovězího dobytka, každá osoba mohla mít pouze jeden cenný šperk a 2 000 dinárů v hotovosti. J o v a n o v i ć, Vladan: *In search of Homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941*. Tokovi istorije (Beograd), 2008, č. 1–2, s. 63. Nemovitosti by byly podle jednotné metodiky oceněny, tyto peníze by však nedostali vystěhovalci – jugoslávský stát by celkovou sumu bral jako kredit, z něž by

nebyla schopna zejména kvůli probíhajícímu programu přezbrojování armády nést svůj díl nákladů a žádala vládu M. Stojadinoviće o převzetí i turecké části financí, neboť mělo o nové kolonisty velký zájem. Dosvědčuje to i rozhovor tureckého ministra zahraničí Rushdiho Arase s jugoslávským náměstkem ministra zahraničí dr. Ivanem Subotičem, při němž měl šéf turecké diplomacie přesvědčovat Subotiče, že pokud by Jugoslávie převzala i tu část nákladů spojených s usidlováním kolonistů v Turecku, mohla by celá konvence okamžitě vstoupit v platnost. Tato svá slova pak podpořil argumentem o nebezpečí vyplývajícím z nepříznivého etnického složení obyvatelstva na jugoslávsko-albánské hranici: „*Podél albánské hranice,“* interpretoval Aras postoj turecké vlády, „*by mělo být co nejméně obyvatel menšiny, jež by jednoho dne mohla být sklonna naslouchat iredentistické propagandě dirigované Albánií ze strany Itálie...*“⁷⁷ Bojovné albánské obyvatelstvo totiž turecká vláda hodlala usídlit na irácko-iránském pomezí, v oblasti, odkud v roce 1938 vypudila Kurdy!⁷⁸ Smrt tureckého prezidenta Mustafy Kemala (Atatürk), nedostatek financí i na jugoslávské straně a nakonec také důležitější politické problémy – pád vlády M. Stojadinoviće v únoru 1939, formování koaliční vlády Dragiši Cvetkoviće a Vladimira Mačeka a jednání o vzniku charvátské bánoviny – vedly k tomu, že celá přesídlovací akce skončila ještě dříve, než vůbec začala.⁷⁹

Do souvislosti s neuskutečnou konvencí lze nejspíš zařadit i náznak jiného pokusu o řešení „albánského problému“ a umožnění masivní kolonizace Kosova a Metochie, k němuž došlo během zlepšení vztahů mezi Jugoslávií a Itálií po smrti krále Alexandra a uzavření jugoslávsko-italského paktu 25. března 1937: Dne 19. ledna 1939 totiž nabídla Itálie, po anšlusu Rakouska a mnichovské dohodě již definitivně rozhodnutá k obsazení v krizi se zmitající Albánie, ústy svého ministra zahraničí Galeaza Ciana participaci na rozdělení Albánie po její anexi. Jugoslávie by měla za svoji přátelskou neutralitu možnost korigovat své hranice tak, že by jí případly severní oblasti Albánie včetně Skadaru. Ve svých memoárech Milan Sto-

mohlo Turecko čerpat prostředky k uspokojování svých hospodářských, obchodních i státních potřeb. Vystěhovalci by za své usedlosti v Turecku obdrželi pozemky ekvivalentní těm, které v Jugoslávii zanechali. Viz A n d r i ć , Ivo: *Diplomatski spisi*. Beograd 1992, s. 134–135.

77 A v r a m o v s k i , Živko: *Prilog pitanju italijansko-albanske iredentističke propagande na Kosovu i Metohiji u vreme minhenske krize i okupacije Albanije*. Istorijski glasnik 1964, č. 2–3, s. 138. Citováno podle B o g d a n o v i ć , D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 181.

78 I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 262.

79 K r s t i ć , B.: *Kosovo izmedju istorijskog i etničkog prava*, s. 79.

jadinović⁸⁰ vzpomíná, že Ciano při rozhovoru s ním přímo nabízel, že by Itálie Albánii obsadila a poté odstoupila oblast kolem Skadaru Jugoslávii, na niž by tak nespočinula vina za agresivní atak vůči jednomu ze svých sousedů...⁸¹

Jak by rozdělení Albánie mohlo pomoci při kolonizaci Kosova a Metochie odhaluje aide-mémoire o albánské otázce, který při této příležitosti a pro služební účely ministerstva zahraničí vypracoval na žádost předsedy vlády a ministra zahraničí v jedné osobě Milana Stojadinoviće jeho náměstek Ivo Andrić.⁸² V materiálu diplomat a spisovatel hovoří o tom, že by rozdělení Albánie přicházelo pro Jugoslávii v úvahu pouze jako nutné a nevyhnutelné zlo, jemuž se nelze (s ohledem na sílu Itálie – pozn. V. Š.) vzepřít, a jako velká škoda, z níž je zapotřebí vytěžit pro zemi tolik užítku, kolik jen bude možné. Při vyčítání nové hranice a vyjmenovávání možných zisků hovoří také o tom, že rozdělením Albánie by zaniklo přitažlivé centrum albánské menšiny, jež by se za této nové situace snaže asimilovala. „*Získali bychom sice eventuálně ještě dalších 200–300 000 Albánců,*“ podotýká Andrić, „*nicméně většinou katolíků, jejichž vztah k muslimským Albáncům nikdy nebyl dobrý. K vystěhovávání Albánců do Turecka by také docházelo za nových okolností, neboť by je nezpochybněvala*“⁸³ *žádná větší akce* (kontrapropagandy – pozn. V. Š.)“⁸⁴ Pád Stojadinovićeovy vlády v únoru 1939 ovšem italsko-jugoslávské plány a jednání definitivně zhatil.

80 Na zlepšení vztahů měla bezesporu vliv i skutečnost, že jugoslávský premiér Milan Stojadinović byl z italské strany vnímán jako fašista. G. Ciano o něm v jednom ze svých zápisků mluví s velkým obdivem: „*Stojadinović je fašista. Pokud ne zcela otevřeně, pak především svou koncepcí o autoritě strany... a autoritě státu. Jeho postavení v zemi je vynikající. Těší se plně podpoře regenta Pavla, stojí v čele strany, která má pohodlnou většinu a prakticky vystupuje v roli diktátora. Je prodchnut nezlomnou vůlí...*“ Petranović, Branko – Zečević, Momčilo: *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenta*. Beograd 1988, s. 367.

81 I m a m i, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 277. O jednáních Ciana a Stojadinoviće viz též H r a d e č n ý, Pavel – H l a d k ý, Ladislav a kol.: *Dějiny Albánie*. Praha 2008, s. 381.

82 Andrićovo autorství odhaluje Stojadinovićeova poznámka na prvé straně textu, v níž se hovoří o tom, že „*jde o referát pana Andriće z 30. ledna 1939*“.

83 Andrić zde narážel na kontrapropagandu z Albánie, která se snažila emigraci zabránit a udržet na Kosovu a v Metochii albánské osídlení pokud možno kompaktní.

84 Kompletní Andrićův text je zveřejněn na http://www.27march.net/images/File/Andric_lat.pdf. Viz také K r i z m a n, Bogdan: *Elaborat dra Ive Andrića o Albaniji iz 1939. godine*. Časopis za suvremenu povijest IX (1977), č. 2 (24), s. 77–89. Publikace tohoto neznámého Andrićova diplomatického textu v roce 1977 vyvolala značné polemiky. Diplomatický zápisník totiž ukazoval nedávno (1975) zesnulého slavného spisovatele, držitele Nobelovy ceny za literaturu (1961), také jako loyálního náměstka komunisty ostrakizovaného premiéra Milana Stojadinoviće, jenž navíc nebyl imunní vůči myšlence

Oficiální vystěhovalecká akce se tedy během královské Jugoslávie přes všechny pokusy a návrhy neuskutečnila, nelze však samozřejmě říci, že by k vystěhovávaní nedocházelo. Podle zmiňované již propagační práce Stuarda D. Steina se mělo mezi lety 1919–1940 do Turecka oficiálně i neoficiálně vystěhovat z Kosova a Metochie, bývalého Novopazarského sandžaku a z Černé Hory celkově 215 412 Albánců, 27 884 Turků a 2 582 slovanských muslimů, do Albánie pak mělo v sledovaném období odejít 4 046 albánských rodin, které albánská vláda usazovala v okolí Skadaru, Drače, Kruje, Beratu, Kukesu, Tirany i jinde.⁸⁵ Petrit Imami uvádí mezi lety 1912–1940 zhruba 130 000 albánských vysídlenců přímo z Kosova a Metochie, oficiální údaje jsou však značně nižší. Jak ovšem ukazují archivní výzkumy Vladimira Jovanoviće, oficiální statistiky nejsou prosty dosti významných rozporů. Podle některých tak v období let 1918–1935 emigrovalo do Turecka 21 500 muslimů a do Albánie 1 350 osob z celého jižního Srbska, jiný zdroj nabízí počet 19 278 osob, které se do Turecka vystěhovaly mezi lety 1927–1939. Jiné statistiky ovšem hovoří o tom, že jen v roce 1930 do Turecka emigrovalo 13 678 osob!⁸⁶ Přesných čísel se tedy, pokud jde o vystěhovávaní albánského etnika nelze dobrat. Každopádně však je možno říci, že i přes poměrně masové emigrace změnila meziválečná kolonizace poměr slovanského a neslovanského obyvatelstva pouze nevýrazně: podle údajů z roku 1939 žilo na Kosovu a v Metochii celkově 645 017 obyvatel, z čehož na slovanské obyvatelstvo (pravděpodobně i muslimského náboženství) připadalo 222 190 (34,4 %), na neslovanské obyvatelstvo, kam byly kromě Albánců zahrnováni také Turci a Romové (a zřejmě i Vlaši a možná i etnická skupina Goranců, jež je ovšem slovanská) 422 827 (65,6 %). Kolonisté v těchto počtech tvořili zhruba 9 %.⁸⁷

vystěhovávaní muslimských Albánců a komunisty již před válkou kritizovanému kolonizování Kosova a Metochie slovanským etnikem. Jedním z důsledků této polemiky byl i oficiální požadavek komunistického vedení kosovské autonomie na odstranění Andrićových děl ze školních osnov (sic!). Viz Ivo Andrić o albánskom pitanju. http://www.27march.net/main.php?pages_id=110. Přístup 1. září 2010.

85 S t e i n , Stuart D.: *Expulsions of Albanians and colonisation of Kosova*. <http://www.ess.uwe.ac.uk/kosovo/chap2.htm#r17>.

86 J o v a n o v i ć , V.: *In search of Homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941*, s. 64.

87 I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 260.

Kolonisté za druhé světové války a po osvobození

Výsledky této pouze minimálně změněné etnické situace na Kosovu a v Metochii byly negovány druhou světovou válkou. Většina srbských kolonistů totiž byla po pádu Jugoslávie a obsazení území italskými okupačními vojsky a jeho připojení k Albánii z Kosova a Metochie násilně vystěhována a částečně i povražděna. Některé údaje hovoří až o 10 000 zavražděných příslušníků srbského etnika v prvních měsících po pádu Jugoslávie a nastolení italské správy⁸⁸ Hlavní část vyhnanců musela opustit své domovy bezprostředně po změně státoprávních poměrů, a to zejména z části připojené k italskému záboru, (převážně Metochie). Vysídlování ovšem pokračovalo i později v průběhu válečných let, na Kosovu začalo nabývat na intenzitě až v roce 1943. Vystěhovávaní však byli i srbští starousedlíci. Podle německých zdrojů mělo být v únoru 1942 z Metochie na území Kosovské Mitrovice, která byla v německém záboru, v němž k vyhánění nedocházelo, dislokováno 40 000 uprchlíků z Metochie, dalších 20 000 se pak nacházelo ve studenickém okrese na území okupovaného Srbska. Podle srbských odhadů mělo být do roku 1942 z oblasti vystěhováno kolem 100 000 Srbů a Černoorců a jen v Metochii spáleno 1 600 jejich domů.⁸⁹

Po osvobození Kosova a Metochie se někteří vyhnání kolonisté začali spontánně vracet do svých, mnohdy ovšem zcela zničených předválečných domovů, často při tom ale narazili na obnovené bývalé vlastnické poměry, případně byla jejich nově kultivovaná půda zabrána albánskými hospodáři. Tato situace přímo generovala nové srbsko-albánské konflikty. Komunistické vedení, resp. Ministerstvo vnitra Demokratické federativní Jugoslávie, proto rozhodlo 6. března 1945 o dočasném zákazu návratu kolonistů.⁹⁰ K tomuto činu přispěla bezesporu i skutečnost, že srbští kolonisté na Kosovu byli KSJ před válkou nahlíženi jako poslušný a vděčný nástroj „srbské hegemonistické buržoazie“. Svědčí o tom i závěry z páté zemské konference KSJ,⁹¹ v nichž se přímo tvrdí, že rolnictvo národnostních men-

⁸⁸ Většina prací, operujících s tímto číslem (např. Radoslav G a ć i n o v i ć , *Otima-nje Kosova i Metohije*, Beograd 2004, s. 40; Slavenko T e r z i c : *Kosovo Serbian Issue and the Greater Albania Project*. <http://www.kosovo.net/terzic2.html> aj.) vychází ze zprávy Serge K r i z m a n a : *Massacre of the innocent Serbian population, committed in Yugoslavia by the Axis and its Satellite from April 1941 to August 1941*, zveřejněné v jeho publikaci *Maps of Yugoslavia at War*. Washington, 1943.

⁸⁹ S e k u l o v i ć , Dragoljub – S t o j i m i r o v i ć , Slavoljub – G i g o - v i ć , Ljubomir: *Demografske karakteristike stanovništva Kosova i Metohije*. Globus (Beograd) 35 (2004), č. 29, s. 10.

⁹⁰ Službeni list DFJ, 13/1945.

⁹¹ Uskutečnila se 19.–23. října 1940 v Dubravě u Záhřebu.

šin v Metochii (a také v Makedonii) je „*strašlivě vykořisťováno, odebírají se mu lesy a půda*“ na úkor favorizovaných dosídleneckých „živlů“, jimž se dostává nejlepší země a které pak tvoří oporu „*utlačovatelské buržoazii*“. Podle těchto závěrů si jugoslávští komunisté přímo dali za úkol bojovat proti kolonizačním metodám „*srbské buržoazie v těchto oblastech a vyhnat všechny ty kolonizační elementy, pomocí nichž srbská buržoazie utlačuje makedonský, arnautský a další národy*“.⁹²

Existují také názory, že nová komunistická správa chtěla tímto gestem poněkud uklidnit situaci po bojích v Metochii a v oblasti Drenica, k nimž došlo hned po stažení německých vojsk (listopad–prosinec 1944). Komunistická moc tehdy ani zdaleka neovládla celou oblast. Její značné části byly pod kontrolou albánských nacionalistických a antikomunistických odbojových organizací, jimž se, podle nejvýznamnější z nich – Balli Kombëtar – říkalo poněkud nepřesně ballisté. Jejich ozbrojené akce místy nabyly charakteru celonárodního povstání, do něhož se zapojily i masy kosovských Albánců rekrutovaných po obsazení oblasti do Národněosvobozené armády Jugoslávie (NOJ).⁹³ Toto povstání, které si v únoru 1945 vynutilo dokonce zavedení vojenské správy oblasti, rovnající se prakticky výjimečnému stavu, se sice jednotkám NOJ (posíleným dvěma divizemi Národně osvobozené armády Albánie!) podařilo po velkých ztrátách na obou stranách v jarních měsících roku 1945 potlačit, skupinky vzbouřenců se ale v odlehlých krajích udržely až do počátku 50. let.

⁹² *Iz rezolucije pete zemaljske konferencije KPJ*. In: Zadaci CK Srbije u razvoju medjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma. Beograd 1978, s. 37–38.

⁹³ Přispěla k tomu i skutečnost, že během rekrutace docházelo k mnoha zločinům. Pravděpodobně největší se odehrál v dubnu v roce 1945 v Baru, kam byly směřovány tři velké skupiny rekrutovaných kosovských Albánců. Téměř celá druhá skupina byla v Baru pobita příslušníky 10. černohorské brigády. Podle některých svědků byla tato skupina složena především z metochijských Albánců. Během války byla právě Metochie dějištěm mnoha zločinů učiněných na tamním černohorském obyvatelstvu a Černohorci se tak údajně mstili za tyto křivdy. Záminku k vyvolání masakru poskytla vražda jednoho z černohorských partyzánů, jehož měl zabít některý z Albánců z kolony. Podle oficiálních partyzánských záznamů mělo v masakru zahynout 400–450 mužů, albánští historici obvykle operují s počty 1 500–2 000. Např. článek *Massive grave of albanian victims of Tivari massacre uncovered* (ATA News from Albania, 96-09-19, <http://www.hri.org/news/balkans/ata/1996/96-09-19.ata.html#03>) informující o tom, že kosovskoalbánský historik prof. Dr. Zekeria Cana objevil nedaleko Starého Baru 17. září 1996 masový hrob těchto obětí, hovoří o 2 000 masakrovaných. Pozoruhodné přitom je, že mezi zabitými byla řada slovanských muslimů z okolí Prizrena a z oblasti tzv. Gory. Zabití slovanští muslimové v tomto masakru i ti, kteří přežili, byli později označeni za partyzány, přeživší pak až do poloviny 90. let 20. století pobírali partyzánskou penzi! Viz B a l j e , Mustafa: *Barski slučaj – I dio*. Prizren-web. com. Internet magazin Bošnjaka Prizrena, Župe, Gore i Podgora. Přístup 7. srpna 2008.

Nařízení o dočasném návratu kolonistů ovšem nevyvolalo odpor pouze u postižených rolníků, ale způsobilo i spory uvnitř komunistické hierarchie. Proti zákazu se stavěl zejména ministr kolonizace ve vládě DFJ Sreten Vukosavljević, celá záležitost tedy musela být vyřešena zákonnou normou. Třetího srpna 1945 byl proto přijat *Zákon o revizi přidělování půdy kolonistům a agrárním interesentům v Makedonii a Kosovsko-Metochijské oblasti*.⁹⁴ Realizace zákona ovšem nebyla ani lehká, ani rychlá, i z toho důvodu, že se zde střetávaly koncepce ministerstva kolonizace s názory Oblastního výboru KSJ pro Kosovo a Metochii, jehož vrcholní představitelé, Dušan Mugoša a Fadilj Hoxha, nebyli návratu kolonistů příliš nakloněni. Situace byla nakonec pro kolonisty vyřešena víceméně smírně: v principu – s některými výjimkami⁹⁵ – byla půda kolonistům vrácena. Revize se vztahovala na celkových 11 168 vystěhovaleckých rodin, z kterých 7 397 opustilo své majetky. Celkem 4 829 rodinám bylo přiznáno právo na plný návrat majetku (pozemků apod.), 5 744 rodinám jen částečně. Přidělenou půdu pozbylo 595 rodin. Z fondu pro přistěhovalce bylo odebráno 15 786 hektarů. Celkově ovšem byl počet kolonistů na Kosovu a v Metochii redukován, protože v průběhu revizního řízení byla jako náhrada za odebranou půdu nabízena volná půda a usedlosti po vystěhovaných Němcích ve Vojvodině (což bylo pro kolonisty rozhodně přitažlivější a této možnosti využilo 2 064 rodin) a 2 066 rodin se během řízení přestěhovalo, nebo možnosti návratu na Kosovo a do Metochie nevyužilo.⁹⁶ Nevrátilo se tedy zhruba 10 300 osob srbské národnosti,⁹⁷ z nichž většina dala přednost mnohonásobně bezpečnějšímu a také bohatšímu prostředí Vojvodiny. Rozhodně tedy nelze hovořit o tom, že by se do jižních srbských krajů srbští kolonisté en bloc nevrátili, jak to často činí srbská politicky utilitární historiografie, na druhé straně je ale nutno poznamenat, že návrat kolonistů byl „kompenzován“ tím, že v jižní srbské provincii prakticky mohly zůstat desítky tisíc přistěhovalců z chudých horských krajů severní Albánie, kteří do oblasti přišli v souladu s plánem italské okupační správy během druhé světové války,⁹⁸ jejichž po-

94 Službeni list DFJ 56/1945.

95 Půda nebyla vrácena kolonistům, kteří ji získali na úkor soukromých vlastníků či těm, kteří ji měli v nájmu nebo kteří na ní sami nepracovali.

96 F ň u k a l , M. – Š r u b a ř , M.: *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova*, s. 44. Tyto úbytky srbského obyvatelstva ovšem na druhé straně nahradil přísun značného množství zaměstnanců do státních institucí, hlavně do administrativy a školství.

97 D o l e č e k , Rajko: *Necenzurované obrazy z Kosova a Metochie. Kosovo a Metochie po druhé světové válce*. http://www.ksl.wz.cz/Kosovo_a_Metochie9.htm.

98 Srbská národovecká historiografie hovoří o zhruba 80 000–100 000 dosidlců (např. B a t a k o v i ć , D.: *Kosovo i Metohija. Istorija i ideologija*, s. 140), objevují se i zprávy opírající se o nejménované italské zdroje, podle nichž se měl počet do-

čet se v letech 1945–1948 ještě dále zvýšil díky nekontrolovanému pohybu osob přes metochijsko-albánskou hranici.

PROBLEM OF COLONIZATION OF KOSOVO AND METOHIJA IN 1918–1945

Trials to integrate the „Old Serbia“, as the Kosovo and Metohija region was called by Serbian patriotic historiography, into state units of the Kingdom of Serbia and Kingdom of Montenegro started immediately after the triumphal war with the Ottoman Empire (1912–1913), based on which this region was divided between the two states. However, Slavonic population represented a considerable minority in newly annexed regions after multiple mass exoduses taking place at the end of 17th and in the first half of 18th centuries, and after the and big migrations following the Congress of Berlin (1878). Most of population here represented fighting Albanian Muslim element, which accepted the changes in the state very resentfully, especially since just before the war they wined the autonomy within the Ottoman Empire, unifying the territory inhabited by Albanians into one whole. But fulfillment the expectations of Albanian revivalists concerning the establishment of great Albanian ethnical state did not take place nevermore.

Thus, the victorious states and after the WWI also the Kingdom of Serbians, Croats, and Slovenians (since 1929 Yugoslavia) strived to revert the unfavorable ethnical situation by means of colonizing the territory with Slavonic (not only Serbian) agricultural element. Also land reform represented a part of said colonization, thru which the continuing feudal relations, serfdom, and manors of Muslim aristocracy (so called “begs” [landlords]) were abandoned in the region, while said estate were divided into lots upon compensation. Nevertheless the colonization was not successful very much, before destruction of Yugoslavia thru the Axis powers in 1941, the total of 13,706 colonist families lived in 594 villages of the Kosovo and Metohija, among ethnic structure of which dominated Serbians and Montenegrins – ca 45,000 persons. Furthermore, 4,500 Croats and 450 Slovenians took part in colonization. Also Ruthenians, White Guard Russians, and even Germans belonged to colonization flows, as well! With respect to little success of the colonization herein also mass exodus of Albanian population into Turkey was considered. Yugoslavian government itself concluded a convention with Turkey concerning the repatriation of 40,000 Muslim families; however this deal was not executed after all. Article gives relative details as of this convention, similarly presents opinions of certain influential Serbian politicians concerning the process of colonization and expatriation.

Results of the minimum modified ethnical situation in Kosovo and Metohija were negated by the WWII. Most of Serbian colonists after the fall of Yugoslavia, occupation of the territory by Italian occupational army, and its annexation to Albania, were expatriated forcibly from Kosovo and Metohija by Albanian groups of armed troublemakers and massacred

sídlenců pohybovat dokonce až mezi 150 000 a 200 000 osob (S e k u l o v i ć , D. – S t o j i m i r o v i ć , S. – G i g o v i ć , Lj.: *Demografske karakteristike stanovništva Kosova i Metochije*, s. 11). Střízlivější odhady hovoří přibližně o 35 000–40 000 albánských kolonistů (srov. např. výše citovanou práci Fňukala a Šrubáře). Tito přesídlenci z Albánie měli být z části usazeni také na majetky vyhnáných kolonistů.

in part (reportedly up to 10,000 Serbian nationals were massacred during the first months after the fall of Yugoslavia).

After liberation of the Kosovo and Metohija the expatriated colonists started to come back spontaneously into their pre-war homes, being often quite destroyed and/or occupied by Albanian immigrants. This situation directly generated new Serbian-Albanian conflicts. That is why Yugoslavian communist leaders made a decision concerning the temporary prohibition of colonist comeback. To this act contributed also a fact that Serbian colonists in Kosovo were considered to be an “instrument of Serbian bourgeois hegemony” before the war. Opinions exist, that new communist administration wanted to calm the situation thru said prohibition after a huge anti-communist insurrection, taking part in Metohija just after liberation of the territory in November 1944.

At the end, the situation was resolved for colonists more or less amicably: in principle, with numerous exclusions and obstructions, the land was returned to colonists. However the total number of colonists was reduced in Kosovo and Metohija, since during the revision procedure over two thousands colonist families utilized the opportunity to settle in estates after expatriated Germans in culturally and economically without compare more developed Vojvodina. However colonist comeback was “compensated” ethnically with the fact that in southern Serbian province was allowed to stay dozens thousand immigrants from poor mountain regions of northern Albania, who came into the region in compliance with the plan of Italian occupational administration during the WWII. Thus the ethnical structure of Kosovo and Metohija after the WWII was in practice the same, like after Balkan wars.

